УДК 347.44:[347.2:005]

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.2.02>**Тетяна Гнатюк,***аспірант кафедри цивільного права і процесу**Львівського національного університету імені Івана Франка*

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ЄДИНИМ МАЙНОВИМ КОМПЛЕКСОМ

У статті розглянуто права та обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Виділено коло осіб, які можуть бути установником управління та управителем. Обґрунтовано основні та другорядні права сторін договору та розкрито суть їхніх обов'язків. Проаналізовано, що законодавець не встановлює вичерпного переліку прав та обов'язків управителя, надаючи можливість сторонам узгодити це в договорі. Особливу увагу зосереджено на питаннях про вигодонабувача, який не є стороною договору управління майном, однак з моменту укладення договору управління набуває певних прав. Так, у статті звернуто увагу на те, що обов'язком управителя є належна турбота про майно, він не має права передавати спадкове майно у заставу, відчужувати його частини для підтримання належного стану іншого майна. Правам сторін договору управління майном кореспондують відповідні обов'язки контрагента. У цьому контексті вигодонабувач має лише право на отримання вигоди (доходу) від результатів господарської діяльності. Це зумовлено тим, що підприємство як єдиний майновий комплекс використовується для господарської діяльності з метою отримання прибутку. У разі інших цілей, передбачених договором управління (консервація майнового комплексу, реконструкція тощо), отримання вигоди у вигляді прибутку не передбачається в договорі управління. Також проаналізовано, що повноваження з управління за договором управління майном є схожими з функціями, властивими органам управління підприємством як юридичною особою. Однак правомочності управителя ґрунтуються на договорі і є похідними від права власності установника управління. У ЦК України прямо зазначено, що передане в управління майно означає перехід у довірчу власність. Натомість установник управління набуває право контролювати виконання передбачених договором повноважень управителем довірчої власності. Для виконання функцій управління управитель наділяється широким спектром повноважень, встановлених законом і договором. Зазначені повноваження полягають у здійсненні фактичних та юридичних дій, пов'язаних з управлінням. Законодавством не конкретизується перелік цих дій, адже це практично здійснити неможливо. У договорі управління підприємством як єдиним майновим комплексом можуть встановлюватися права та обов'язки управителя стосовно розпорядження майном.

Ключові слова: договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом, сторони договору, права сторін, обов'язки сторін, установник управління, управитель.

Постановка проблеми. Щоб ефективно використовувати нерухоме майно (будівлі, споруди тощо), власники іноді передають його в управління іншому суб'єкту господарювання. При цьому можна зекономити на сплаті податків, якщо залучити до управління платника єдиного податку. Але виникає запитання: а чи можна взагалі передавати майно в управління такому суб'єкту господарювання? Адже деякі види діяльності заборонені «спрощенцям». У статті ми постарімося розв'язати всі сумніви щодо юридичних тонкощів передачі майна в управління і розкрити всі права та обов'язки сторін укладеного договору. Передача майна в управління не означає переходу права власності на нього до управителя (п. 5 ст. 1033 ЦКУ). Водночас управитель (якщо це визначено догово-

ром) є довірчим власником майна, яким він володіє, користується і розпоряджається відповідно до закону та договору управління майном. Підприємство як єдиний майновий комплекс є об'єктом нерухомого майна. Відповідно, з приводу нього виникають цивільні права та обов'язки, в тому числі речові, зміст яких становлять правомочності володіння, користування та розпорядження, що належать власнику або уповноваженій особі. Отже, необхідно розкрити ці права та обов'язки у даній статті.

Аналіз останніх досліджень. Даною проблематикою займалися вчені-юристи, доктори наук та професори. Зокрема, це питання у своїх працях проаналізували такі відомі науковці цивілісти, як О. Дзера, В. Луць, В. Коссак, Н. Кузнецова, І. Кучеренко,

О. Флейшиць, Г. Штегеман. Підприємству як єдиному майновому комплексу присвятили свої праці А. Герц, С. Кривобок та інші науковці. Наукові розвідки у цій сфері мали різноплановий характер, однак здебільшого стосувалися лише окремих проблемних питань. Так, не виділені остаточно всі учасники договору; не проаналізовано конкретну характеристику окремих прав та обов'язків сторін договору; немає пропозицій щодо вдосконалення законодавства із зазначеного питання.

Метою дослідження є розкриття прав та обов'язків сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Також завданням є аналіз нормативно-правової бази, яка регулює дане питання, і її вдосконалення у сфері майнового комплексу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сторонами договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом є установник управління та управитель.

Коло осіб, які можуть бути установником управління, визначається ст. 1032 ЦК України. Крім власника майна, установником управління можуть бути орган опіки та піклування, опікун, піклувальник. Йдеться про випадки, коли власник внаслідок віку або обмеження дієздатності не здатний самостійно здійснювати волевиявлення. Установником управління може бути орган опіки та піклування у разі визнання фізичної особи безвісти зниклою.

Повноваження з управління за договором управління майном є схожим з функціями, властивими органам управління підприємством як юридичною особою. Однак правомочності управителя ґрунтуються на договорі і є похідними від права власності установника управління. У ЦК України прямо зазначено, що передане в управління майно означає перехід у довірчу власність. Цим підкреслюється схожість правомочностей власника і управителя.

Це пов'язано з тим, що власник, який передає майно в управління, не може реалізувати свої повноваження протягом строку дії договору управління майном. Однак цей факт не означає, що він їх втрачає. Це відповідає загальному положенням ч. 2 ст. 12 ЦК України, а саме: нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом.

Натомість установник управління набуває право контролювати виконання передбачених договором повноважень управителем довірчої власності. Для виконання функцій управління управитель наділяється широким спектром повноважень, встановлених

законом і договором. Зазначені повноваження полягають у здійсненні фактичних та юридичних дій, пов'язаних з управлінням. Законодавством не конкретизується перелік цих дій, адже це практично здійснити неможливо. Однак законодавець визначає характер і мету цих дій, які спрямовані на ефективне використання єдиного майнового комплексу підприємства, його примноження в кількісному та вартісному аспектах.

У договорі управління підприємством як єдиним майновим комплексом можуть встановлюватися права та обов'язки управителя стосовно розпорядження майном. Виходячи зі свободи договору, сторони вільні в погодженні його умов, які визначають взаємні права та обов'язки. Управитель займає активну позицію у динаміці договірних зв'язків. У договорі обов'язки управителя можна диференціювати на фактичні і юридичні. Фактичні полягають у належному збереженні та використанні матеріальних складників єдиного майнового комплексу підприємства.

Установником управління може бути орган юридичної особи, який представляє її інтереси в цивільному обороті. Так, згідно із законодавством власником майна (єдиного майнового комплексу), переданого учасниками (засновниками) шляхом здійснення майнових внесків до статутного капіталу, є саме підприємницьке товариство. Найвищим органом управління є збори засновників (учасників). Для виконання поточних функцій з управління господарською діяльністю з метою отримання прибутку призначаються виконавчі органи: правління, голова правління, директор тощо. Вони керують поточною діяльністю підприємницького товариства та управлінням і використанням майнового комплексу в межах, визначених установчими документами.

Управителем майна може бути будь-яка фізична особа, яка володіє повною дієздатністю. Але, враховуючи специфічний предмет договору управління підприємством як майновим комплексом, управитель повинен мати професійні знання з менеджменту. ЦК України не передбачає професійних вимог до особи управителя. Оскільки коментований договір належить до фідучіарних, сам установник управління на власний розсуд обирає сторону договірних відносин. Це відповідає засадам цивільного права щодо свободи договору, яка включає вибір контрагента і погодження на основі вільного волевиявлення змісту договору.

Аналіз законодавства, що регулює відносини з управління майном, дозволяє дійти до висновку, що установником управління, крім власника майна, можуть бути:

- органи опіки та піклування;
- опікун;
- піклувальник;
- нотаріус або відповідний орган місцевого територіального самоврядування;
- спадкоємці;
- носії права на об'єкти інтелектуальної власності;
- органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим або органи місцевого самоврядування у разі передачі в управління державного або комунального майна.

Перелічених осіб стосовно правомочностей бути установником управління можна диференціювати за такими підставами:

1) коли власник не має достатнього обсягу дієздатності – орган опіки та піклування, опікун, піклувальник;

2) за відсутністю власника у разі визнання його рішенням суду безвісти зниклим відповідно до положень ЦК України та Закону України від 12 липня 2018 р. «Про правовий статус осіб зниклих безвісти» [6];

3) у разі смерті власника – нотаріус або відповідний орган місцевого територіального самоврядування;

4) якщо майнові права інтелектуальної власності на певний об'єкт передані автором (творцем, винахідником тощо) іншій особі – суб'єкту інтелектуальної власності.

Обов'язком управителя є належна турбота про майно. Він не має права передавати спадкове майно у заставу, відчужувати його частини для підтримання належного стану іншого майна.

Учасником відносин з управління майном може бути третя особа, на користь якої укладається договір управління – вигодонабувач. Вигодонабувач не є стороною договору управління майном. Найчастіше майнову вигоду від управління майном отримує безпосередньо установник управління. Але якщо у разі обмеженого обсягу дієздатності фізичної особи або з інших підстав, передбачених законодавством, вона не може бути стороною договору управління, договір може бути укладений з визначенням вигодонабувача. До останніх може належати також юридична особа. Якщо договір управління майном укладений на користь третьої особи – вигодонабувача, то ним не може бути установник управління. Така конструкція договірних відносин відповідає загальним положенням договірного права, зокрема ст. 636 ЦК України, згідно з якою договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена в договорі.

Учасником відносин з управління майновим комплексом підприємства є вигодонабувач. Особа вигодонабувача визначається установником управління. Але це не означає відсутність згоди самого вигодонабувача.

Правовий статус вигодонабувача визначається нормами ЦК України про договір на користь третьої особи. Вигодонабувач не є стороною договору управління майном, однак з моменту укладення договору управління набуває певних прав. Зокрема, він має право на отримання вигод від управління, які полягають у частині чи всіх доходах від управлінської діяльності.

Право вигодонабувача полягає у правомочності пред'являти вимогу до управителя щодо передання йому певної частини доходу, визначеного в договорі в абсолютному чи відсотковому розмірі. Право вигодонабувача на отримання доходу від управлінської діяльності підприємством як майновим комплексом подібне до аналогічного права установника управління. Але статус вигодонабувача не тотожний правовому положенню установника управління. Вигодонабувач має лише права, в тому числі право відмовитися від отримання вигоди.

Виконання договору може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору. На наш погляд, вигодонабувач, як третя особа за договором управління майновим комплексом підприємства, може вимагати передачі визначеної договором частини доходу (прибутку) від управлінської діяльності. Виконання інших умов договору управління майном може вимагати його сторона – установник управління.

У ЦК України не міститься статті, яка б встановлювала обов'язки установника управління. Це пояснюється тим, що управитель займає в договірних відносинах активну позицію, спрямовану на виконання договору. Водночас аналіз положень законодавства, яке регулює відносини з управління майном, дозволяє дійти до висновку, що на установника управління покладається низка обов'язків, насамперед обов'язок конкретизувати управлінські послуги управителя.

Права та обов'язки установника управління:

1. Установник управління має право:

1) здійснювати контроль за виконанням договору управління, не втручаючись у поточну діяльність управителя;

2) отримувати вигоду в абсолютному чи відсотковому розмірі відповідно до умов договору;

3) розірвати договір у випадках, встановлених законом або договором;

4) призначати або перепризначати вигодонабувача за договором управління майном.

Установник управління зобов'язаний:

1) здійснювати оплату послуги управителя в розмірі, визначеному договором;

2) передати необхідну документацію для виконання управлінських функцій управителя;

3) компенсувати управителю витрати, пов'язані з управлінням;

4) забезпечити процедуру прийняття майна (матеріальних і нематеріальних активів) після закінчення строку договору.

Законодавець виокремлює в ЦК України права та обов'язки управителя, оскільки останній здійснює повноваження з володіння, користування і розпорядження майном без переходу до нього права власності на майно, яке перебуває в управлінні. У літературі викладена позиція, згідно з якою в основі договору управління майном лежать правовідносини щодо ефективного використання управителем майна установника, управління й одержання від нього постійно прибутку, а також обов'язок управителя повернути отримане від установника майно після припинення договору.

Управитель, згідно зі ст. 1042 ЦК України, має право на плату за виконання послуг з управління. Законодавець не визначає форму оплати. Сторони погоджують розмір, періодичність оплати за виконання договору управління. Оплата може бути в грошовій формі або натуральній, допускається поєднання зазначених форм.

Управитель не має права вимагати передання йому в управління майнового комплексу підприємства після укладення та нотаріального посвідчення договору. Про консесуальність договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом йшлося в попередніх статтях. Управитель має право вимагати документи або належним чином посвідчені їх копії, необхідні для виконання обов'язків з управління. У разі ненадання документів, що не дозволяє вчиняти юридичні дії з управління підприємством як єдиним майновим комплексом, управитель може відмовитися від договору з відшкодуванням збитків.

Законодавець не встановлює вичерпного переліку прав та обов'язків управителя, надаючи можливість сторонам узгодити їх в договорі. Виходячи із правової природи договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, можна виокремити такі правомочності та обов'язки управителя,

передбачивши їх у ст. 1042-1 ЦК України «Права управителя єдиним майновим комплексом підприємства». Управитель має право:

1) здійснювати внутрішньоуправлінські функції з розподілу та використання фінансових та сировинних ресурсів, закріплених за майновим комплексом підприємства;

2) здійснювати розрахунки з іншими суб'єктами договірних відносин за договорами, укладеними від імені підприємства як юридичної особи;

3) передавати в господарське відання окремі структурні підрозділи, придбані матеріальні активи;

4) проводити структурну перебудову організаційної управлінської діяльності єдиним майновим комплексом;

5) за підсумками фінансового року здійснювати розподіл доходу між виробничими фондами майнового комплексу підприємства та дохідної частини, спрямованої на виплату дивідендів та інших видів доходу;

6) укладати договори (за винятком відчуження основних фондів) з метою забезпечення господарської діяльності єдиного майнового комплексу підприємства;

7) вимагати відшкодування компенсаційних витрат на підтримання в належному стані основних фондів підприємства як єдиного майнового комплексу, якщо договором управління не передбачено отримання доходу (вигоди) від експлуатації підприємства або дохід (вигода) не отримані з незалежних від управителя причин;

8) отримувати інформацію від установника управління, що стосується виконання функцій управління майновим комплексом, в тому числі про кредиторську і дебіторську заборгованість та про договори, які були укладені з третіми особами до укладення договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

9) надавати сервітутні права іншим особам, якщо це не заборонено договором управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

10) мати доступ до приміщень та інших об'єктів, які належать до єдиного майнового комплексу підприємства;

11) вести претензійно-позовну роботу у разі порушення правового режиму переданого йому в управління майна.

До обов'язків управителя підприємством як єдиним майновим комплексом належать такі:

1) забезпечити збереження основних фондів підприємства відповідно до їх балансової вартості з урахуванням амортизаційних відрахувань;

2) здійснювати обов'язкові платежі, податки та збори, встановлені законодавством;

3) дотримуватися фінансової дисципліни у розрахунках з працівниками та контрагентами;

4) без погодження з установником управління не відчужувати частини єдиного майнового комплексу підприємства, що належать до основних фондів;

5) представляти інтереси підприємства як суб'єкта права у цивільному обороті із зазначенням правового статусу управителя;

6) відповідно до умов договору про строки та розмір виплати доходу забезпечити отримання вигоди установником управління або вказаною ним особою (вигодонабувачем);

7) здійснювати фактичні та юридичні дії управління майновим комплексом підприємства особисто за винятками передбаченими договором і законом;

8) інформувати установника управління про результати управління, обставини форс-мажорного характеру, які виникли в процесі управління підприємством як єдиним майновим комплексом;

9) використовувати передбачені законодавством зобов'язальні та речово-правові способи захисту єдиного майнового комплексу в цілому (зокрема, від рейдерських захоплень) та окремих складових елементів майнового комплексу у разі порушення права власності установника управління;

10) нести майнову відповідальність за завдані збитки у разі відсутності належної турботи у його діях з управління підприємством як єдиним майновим комплексом, в тому числі за виконання договірних зобов'язань з третіми особами;

11) після завершення строку договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом передати установнику

управління предмет договору з урахуванням амортизаційного зносу основних фондів та отриманого доходу в грошовій і матеріальній формі.

Висновок

Передаючи в управління майновий комплекс підприємства, власник передає повноваження з володіння, користування і розпорядження. Але межі здійснення цих повноважень визначаються договором. Тому установник управління й управитель перебувають у зобов'язальних правовідносинах. Водночас договір управління майном є юридичним фактом, на підставі якого відбувається перехід права власності до управителя, який має статус довірчого власника, а майновий комплекс підприємства функціонує в режимі довірчої власності.

Список використаних джерел:

1. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України від 15 травня 2018 р. Урядовий кур'єр. 2018. № 147 (дата звернення: 08.08.2018).
2. Якубівський І.Є. Набуття, здійснення та захист майнових прав інтелектуальної власності в Україні : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. С. 309.
3. Олефіренко А. М. Договір купівлі-продажу підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 18 с.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. Офіційний вісник України. 2003. № 11. Ст. 462.
6. Про правовий статус осіб зниклих безвісти : Закон України від 12 липня 2018 р. Урядовий кур'єр. 2018. № 147. Ст. 280.

The article deals with the rights and obligations of the parties to the agreement on managing the enterprise as a single property complex. The circle of persons who can be the management's nominee and the manager is highlighted. The basic and secondary rights of the parties to the contract are substantiated and the essence of their obligations is disclosed. It has been analyzed that the legislator does not establish an exhaustive list of rights and obligations of the manager, enabling the parties to agree on this in the contract.

Particular attention is paid to the issues of the beneficiary who is not a party to the property management contract, but acquires certain rights since the conclusion of the management contract. Thus, the article points out that the duty of the manager is proper care of the property, he has no right to transfer the hereditary property as collateral, to alienate parts of it to maintain the proper condition of other property. The purpose of the study is to disclose the rights and obligations of the parties to the contract of management of the enterprise as a single property complex. Also, the task is to analyze the regulatory framework governing this issue and its improvement in the property complex of the enterprise. To effectively use real estate (buildings, structures, etc.), owners sometimes outsource it to another business entity. You can save on taxes if you bring in a single taxpayer management. But the question is, is it possible to transfer the property at all to the management of such an entity? After all, some activities are forbidden to those in need. Today, we will try to dispel any doubts about the legal details of the transfer of property to management and to disclose all the rights and obligations of the parties to the contract. The enterprise as a single property complex is a real estate object. Accordingly,

it arises civil rights and obligations, including material, the contents of which are the powers of possession, use and disposal belonging to the owner or authorized person. Therefore, it is necessary to disclose these rights and obligations in this article.

Key words: the contract of management of the enterprise as a single property complex, the parties to the contract, the rights of the parties, the obligations of the parties, the installer of management, the manager.